

NÉPRAJZ – 70 – DEBRECEN

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke emlékülésen ünnepelte meg a tanszék alapításának 70. évfordulóját. A rendezvény lefolyásának ismertetése mellett az alábbiakban olvashatjuk azt a két beszédet, amely a tanszék múltját, jelenét és jövőjét mutatta be a jelenlévő közönség, a tanszék egykori és jelenlegi hallgatói, oktatói és az etnográfia iránt érdeklődők számára.

Kulcsszavak: néprajz, Debreceni Egyetem, Gunda Béla, Ujváry Zoltán

ETHNOGRAPHY – 70 – DEBRECEN. The Department of Ethnography of the University of Debrecen held a commemoration for the 70th anniversary of the foundation of the department. Besides the introduction of the event in the following, we can read the two speeches describing the past, the present and the future of the department held to the audience at present, the past and present students, lecturers of the department, and those who are interested in ethnography.

Keywords: ethnography, University of Debrecen, Béla Gunda, Zoltán Ujváry

2019. szeptember 20-án a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, megalakulásának 70. évfordulója alkalmából ünnepi ülést rendezett egykori, illetve jelenlegi hallgatói, oktatói, kollégái és barátai körében.

A találkozó nyitányaként Terék József Pest Megyéért Emlékéremmel és Magyar Arany Érdemkereszttel kitüntetett előadóművész, zenepedagógus, negyedéves PhD-hallgató tárogatójátékát hallhattuk. A rendezvényt Bartha Elek, a Debreceni Egyetem oktatási rektorhelyettese, a Néprajzi Tanszék egyetemi tanára, egykori tanszékvezető professzora nyitotta meg. A tanszékalapító professzor, Gunda Béla és a néhai tanszékvezető Ujváry Zoltán munkásságát Szabó Henriett harmadéves PhD-hallgatónk film-összeállításának köszönhetően eleveníthették fel a résztvevők. Egykori hallgatói élményeit Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke elevenítette fel köszöntőjében. A közelmúltra fókuszálva Kavcsánszki Máté, a tanszék adjunktusa tartott előadást, ezt követte Hans-Werner Retterath, a Debreceni Egyetem 2019-ben avatott harmadik néprajzkutató díszdoktorának, a freiburgi Kelet-európai Németek Néprajzi Kutatóintézete vezető helyettesének köszöntő videoüzenete. Az ünnepi ülést Keményfi Róbert, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, a Néprajzi Tanszék vezető egyetemi tanára zárta.

Az alábbiakban Bodó Sándor és Keményfi Róbert ünnepi köszöntőjét közöljük:

BODÓ SÁNDOR

Tisztelt ünneplő Közösség, kedves Kollégák!

Megtiszteltetés számomra, hogy „Alma Materem” Néprajzi Intézetének 70. születésnapja alkalmából személyes emlékeket idézhetek a tanszék két meghatározó Professzorának alakjáról. Két különböző karakter, de mind az alapító Gunda Béla, mind az egyetemi ranglétrát végigjáró Ujváry Zoltán tagadhatatlanul meghatározta, illetve óhatatlanul befolyásolta az oktatás hangsúlyait, s így a tanítványok érdeklődését, törekvéseit és sok esetben hivatásválasztását.

A kolozsvári egyetemről a debreceni tanszék élére 1949-ben került Gunda professzor úr első tanítványait olyan személyiségek alkották, mint Varga Gyula, Szabadfalvi József, Béres András, Ujváry Zoltán s még folytathatnám a sort. A második jeles tanítványi kört Szilágyi Miklós, Paládi-Kovács Attila, Flórián Mária, Szabó László, Bellon Tibor s még egy hosszan sorolható névsor személyiségei alkotják. Az 1960-as évek elejétől Gunda professzor, Ujváry Zoltán tanársegéd/adjunktus/majd docens és Szabadfalvi József akadémiai intézeti kutató alkották azt a tanári kart, amelynek sikeres tevékenysége nyomán az országban lassan megkülönböztető jegy lett mindannyiunkon, s inkább pozitív tartalommal, mint negatív kicsengéssel, hogy a „debreceni iskolából” indultunk.

Gunda Béla professzor 1911-ben a mai romániai Temesfüvesen született. Ifjúkora Fejér megyéhez, az Alföldhöz és Budapesthez kötötte. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán földrajzi, geológiai, szláv, balkáni és keleti filológiai stúdiumokat folytatott, majd a magyar nyelvészet, régészet, őstörténet kötötte le a figyelmét. Teleki Pál előadásainak hatására emberföldrajzzal és néprajzzal kezdett el foglalkozni. Doktori szigorlatait gazdasági földrajzból, gazdaságtörténetből, illetve néprajzból – utóbbit Györffy Istvánnál – tette le 1936-ban. Az egyetemen később díjtalan gyakornok lett, majd Györffy mellett tanársegédként működött. Meghatározóak voltak számára 1938/39-ben a stockholmi egyetemen Gerhard Lindblom és Sigurd Erixon professzorok előadásai. Hazai mesterei között Teleki Pált, Bátky Zsigmondot, Györffy Istvánt, Viski Károlyt és Róheim Gézárt tartotta számon.

1939-től a budapesti Néprajzi Múzeum gyakornoka, segédőre volt. 1941-ben magántanári képesítést szerzett, 1943-ban egyetemi tanári kinevezést kapott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem néprajzi tanszékére. Aztán befejeződött a második világháború, s ez sokak életét megváltoztatta. Gunda Béla családostul repatriált, s 1949 februárjától a debreceni egyetem néprajzi tanszékét szervezhette meg, amelyet 1982-ig, nyugdíjba vonulásáig vezetett. A tanszék az évtizedek alatt kiemelkedő tanítványok sorát bocsátotta szárnyra. Egyetemi professzorokat, oktatókat, kiváló kutatókat, muzeológusokat, múzeumvezetőket.

Személyes emlékeim bőségesek vele kapcsolatban. Az óráin kiválóan lehetett jegyzetelni. Ha érezte, hogy a hallgatói tollak nem tudtak szavaival lépést tartani, lassított, a szövegek megismétlésével. Valahogy így – egy földrajzi témánál: „*a Professor Kádár László – ló, vagy állattartási témánál: tehén – én*”. (Derülség...) Előadásai érdekesek voltak. Egy-egy jelenség kapcsán gyakran idézett egymástól egészen távoli földrészekről párhuzamokat. Érzékeny és lobbanékony természet volt. A hallgatókért mindig kész volt az egyetem hivatalnokaival szembeszállni. Még más fakultások hallgatói is megke-resték, ha panaszuk volt a menza minőségére, s ilyenkor Gunda professzor fellépett a hallgatók érdekében.

A szemeszterek végén, szigorlatokon erős vizsgáztató volt, de segítőkész. Igazán komoly élményeim (remélem, sok hallgató élményei) a szemináriumok voltak. A min-tát, mint ezt Gunda professzor maga is vallotta, Stockholmból hozta magával. Visz-szaemlékezése szerint: „*A szemináriumi felolvasások, viták színvonalát jellemezte, hogy azokra a Nordiska Museet olyan kitűnő etnológusai is eljártak, mint Gösta Berg, [...] John Granlund és mások.*” Gunda professzor valamennyi szemeszter szemináriumaira minden hallgatónak saját témát adott, s a felolvasások komoly vitákká váltak. Ehhez a később a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választott professzor óriási anyag-ismerettel, fejből idézett irodalmi adatözönnel együtt fogalmazott kritikát. Ezek a szem-ináriumok táplálták bennünk a nemzeti kulturális örökséget feltáró és nemzetépítő szaktudományunk jelentőségét, a témák megvitatása pedig építő, baráti jellegű volt és nem kapcsolatromboló.

Nagy levelező is volt Gunda Béla. Leveleivel a szaktudomány (és a társtudományok) vezető személyiségeivel (pl. igen sűrűn Ortutay Gyulával) éppúgy tartotta a kapcsolatot, mint élete végéig a tanítványaival. Teljes levelezése napjainkban a Magyar Tudomá-nyos Akadémia Könyvtárában érhető el.

Munkáját később évtizedeken át Ujváry Zoltán professzor folytatta.

1961 őszén ismertem meg tanáraink között Ujváry Zoltán adjunktus urat, aki akkor még harmincadik életévénél sem tartott. A tanszék együtt járt ebédelni, a professzossal és az adjunktussal az élen. Ujváry Zoltán vékony és hórihorgas testalkatával kitűnt a csoportból. A később, professzor korából rá jellemző szakállnak még nyoma sem volt. Mint tanártársai, ő is fehér munkaköpenyben járt. A folklór teljes spektrumát oktat-ta, szigorúan és ugyancsak komoly elvárással vizsgáztatott. Beszédén, előadásmódján érezni lehetett a szülőföld palócos nyelvjárásának hatását, ami sajátos ízt adott minden egyetemi órájának. Mivel a hallgatókat nem választotta el tanáraiktól zárt ajtó, gyakran láttuk íróasztala mögött dolgozni. Íróasztalán a férfiaság szimbóluma díszlett, a falakat Holló László festőművész tuszrajzai, festményei borították. A fehér A4-es lapok tömegét róttá kézzel-tollal sűrűn, hiszen nagyon könnyen írt. Ontotta tanulmányait, könyveit, a tanszéki néprajzi sorozatok darabjait.

A terepmunka megszállottja volt. Gyakran a falvak kommunikációs központjában, a kocsmában talált kitűnő adatközlőket. Egész életművét jellemezte az a felismerés,

hogy mind az etnográfát, mind a folklorisztikát csak a terepmunka közben megszerzhető személyes ismeretek képesek a tudományos közzétételben hitelesíteni. A recens gyűjtések eredményeit mindig egybevetette művelődéstörténeti ismereteivel. Még a professzorok között is ritka eredményességgel, termékenységéggel dolgozott. Emberi habitusából következően nem a zárkózott tudós jellemvonásait viselte, hanem közlékeny, barátkozó egyéniség volt. Idővel ez a tulajdonsága csak erősödött. Nem csoda, hogy a Néprajzi Tanszék professzori szobája nyitva volt tanítványai, tanártársai, barátai számára.

Ujváry professzor úr, míg egészsége megengedte, napjait az egyetem és ott is elsősorban az intézet falai között töltötte. A tudományos munkán, a szakmai utánpótlás nevelésén, tanítványai előmenetelének segítésén kívül szervezte az északkelet-magyarországi terület tudományos projektjeit, a zempléni és mindenekelőtt a gömöri táj népi hagyományainak feltárását. Természetesen társult ehhez az a szerkesztői adottság és hajlam, amely több száz néprajztudományi kötet megjelenését tette lehetővé.

Mikor rá emlékezünk, eszünkbe jutnak azok a témák, amelyek tolla alól kerültek nyomdába. Könyvei a szakterület sokak által ismert és hivatkozott alapmunkái közé kerültek. A magyarországi folklórkutatás neki köszönheti olyan témák feldolgozását, mint az agrárkultusz, a dramatikus népszokások, a farsangi szokásvilág, jeles történeti személyiségek (pl. Mátyás király vagy Mária Terézia) alakjának fennmaradása a néphagyományban. Az utóbbi években izgatta és eredményes írásokra sarkallta a folklór jelenléte/ feltárása a korai magyar irodalomban.

De jutott ereje közéleti feladatokra is. Nem csoda tehát, hogy más feladatai mellett 1979-től közel tíz esztendőn át volt a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke. E feladatát tiszteletre méltó eredményességgel látta el. Szerkesztőbizottsági tagja volt a szaktudomány központi folyóiratának, az *Ethnographiának*, éveken át szerkesztette a Néprajzi Társaság Könyvtára sorozatot.

Ujváry Zoltán egyéni kutatói programja szerint, de a Néprajzi Társaság feladataként is vállalta a magyarországi etnikai kisebbségek kutatását. 1975-től egyik fontos szervezője volt a Békéscsabán rendezett nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciáknak. Foglalkozott a nemzetiségek néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdéseivel. A konferenciák bemutatták az újabb eredményeket, vizsgálták a szórványokban, szigeteken élők, áttelepültek, áttelepítettek életének egyes kérdésköreit. Elemezték a nemzetiségek képviselőit, mint egyes archaizmusok őrzőit, a kölcsönhatások kérdéseit, a kétnyelvűséget, a nemzetiségi öntudat jelentőségét és így tovább. (Nem csoda, hogy „Szülőföldön hontalanul” című könyve három kiadást ért meg.)

A debreceni egyetem Néprajzi Intézete ma is vállalhatja a „debreceni iskola” örökségét. Az elmúlt évtizedekben és napjainkban az egykori hallgatók közül számos elhivatott személyiség dolgozott és dolgozik aktívan a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként vagy országos és megyei / városi intézmények fontos vezető posztjain.

Az intézet tevékenysége fontos őrhelye a hazai néprajztudomány utánpótlásképzésének. Tevékenységét valamennyiünknek támogatnia kell.

KEMÉNYFI RÓBERT

Hetvenéves a debreceni Néprajzi Tanszék – ünnepi beszéd

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke alapításától fogva meghatározó küldetésének tekinti és tekintette Közép-Európa északkeleti és délkeleti vidéki településeinek együtt élő nyelvi, etnikai és vallási közösségek tárgyi-szellemi életének, hagyatékának értő elemzését, az itt zajló kulturális folyamatok tudományos értelmezését. Az elmúlt évtizedek eredményeire visszatekintve azt mondhatjuk, hogy a tanszék, illetve a vele szorosan együttműködő Akadémiai Kutatócsoport térbeli és tárgyköri változatossággal mutatja be a folytonosan alakuló néprajzi örökség változó jelentésrétegeit. A Néprajzi Tanszék kezdetektől fogva arra törekszik, hogy alap kutatási tevékenységére épülve állítsa össze azt a tananyagot és képzési tervet, amellyel legfőbb oktatási feladatát, a múzeumi szakember- és tudományos kutatóképzést ellátja.

Magyarországon egyedülálló, azaz teljes képzési hálóval rendelkezünk. Az úgynevezett bolognai folyamat eredményeként kialakult és 2006-ban elindult háromlépcsős képzés minden szintjét (alap, mester, doktori) ellátja a Néprajzi Tanszék, illetve 1998 óta nagy hangsúlyt kap az oktatási palettánkon a hon- és népismerettanár szak is. Azért is egyedülálló az oktatási szerkezetünk, mert a tanár szak mellett, a mesterképzés elvégzése után, az ország egyetlen, önálló, egységes Néprajzi Doktori Programjában biztosítunk lehetőséget mind a saját, mind az egész magyar felsőoktatási térből érkező hallgatónak a posztgraduális tanulmányokra, majd a néprajzi, kulturális antropológiai tudományos fokozat (PhD) megszerzésére.

Az idei évben, elsőként a Debreceni Egyetem bölcsészettudományi képzési területén, kihelyezett tanszéket létesítettünk a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen Szentendrén annak érdekében, hogy a muzeológusképzésünk gyakorlati hátterét erősítsük, így a hallgatóink elhelyezkedési esélyeit a tapasztalati tudás bővítésével szélesítsük.

Tanszékünk fennállásának hetven éve – a történeti körülmények, oktatási rendszerek változása és a vezetői habitusok eltérése miatt – több komoly fordulatot hozott.

Gunda Bélának (tanszékvezető: 1949–1978) a tanszék alapításának, a képzési szerkezet és infrastruktúra kiépítésének, a terepmunkák megszervezésének / elindításának, az oktatás és a kutatás együttese eredményes megszervezésének irdatlan feladata jutott, mindez az ötvenes évek ideológiai kötöttségei adta keretek között.

Ujváry Zoltán (tanszékvezető: 1978–1997) a tanszéken abban az időben vált a legnagyobb néprajzi kiadóvá, amikor vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon körülményesen és lassan lehetett könyvet megjelentetni. A tanszék tulajdonképpen majd két évtizeden keresztül a néprajzi szakma legnagyobb kiadójaként tevékenykedett. Ujváry Zoltán építette ki a megyei múzeumi szervezetekkel, települési önkormányzatokkal azt a tudományos / szakmai hálót, amelyre a tanszéki képzés támaszkodhatott.

Bartha Eleknek (tanszékvezető: 1997–2017) a rendszerváltás átalakulása jutott. A tanszék nemzetközi nyitásának kihívását, a tanárképzés elindításának és a bolognai

folyamat teljes képzési hálójának kidolgozását, bevezetését, tananyagi és oktatói ellátásának, a kiadványok minőségi átalakításának rettenet feladatát oldotta meg.

Jómagam pedig (tanszékvezető: 2017–) napjainkban a demográfiai problémákból, a társadalom szerkezetének teljes átalakulásából, a digitális korból és ebből adódóan általánosan (és egyszerűbben) a „Tudás” jellegének változásából, a folyamatosan megfogalmazódó bölcsész és néprajzi „társadalmi hasznosság” égető kérdéséből adódó gondokkal szembesülök a Néprajzi Tanszék jelen felelőseként nap mint nap.

Ám átnézve a mindennapi szervezési feladatok, tűnő gondok felett, a Néprajzi Tanszék ma is arra törekszik, hogy a hallgatók olyan képzést kapjanak, amellyel képesek ápolni a nemzeti kultúra hagyományos rétegeit, megőrizni művelődéstörténeti örökségét, és ismereteikkel értőn rálátnak az egyetemes műveltség tradicionális formáira, lokális közösségi mintázataira. A tanszék ezért továbbra is kiemelt, társadalmi feladatának és komoly kihívásnak látja, hogy a hallgatók olyan Tudást sajátítsanak el, amellyel képesek a kulturális örökség szolgáltatói és kutatási intézményei legszélesebb hálózatában boldogulni, műveltségükkel, technikai ismereteikkel a munka világába eredményesen beilleszkedni.

Bízom benne, hogy mostani oktatóink, kutatócsoportbeli kollégáink, külső óraadó múzeumi, kulturális szakembereink életpályái, valamint az egykor nálunk végzett etnográfusok alázatos munkájának velünk élő öröksége, mindennapi magas színvonalú tevékenysége, társadalmi szerepvállalása azt a minőséget szolgálja, amely az elmúlt hét évtizedben elismertté tette a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékét, vagy ahogy mondani szoktuk, a „*Néprajz Debreceni Műhelyét*”.¹

---

¹ Keményfi Róbert ünnepi beszédének írásos változata megjelent ünnepi kiadványunkban: KEMÉNYFI Róbert, „Hetvenéves a debreceni Néprajzi Tanszék”, in BIHARI NAGY Éva és MARINKA Melinda, szerk., *Néprajzi Tanszék 70 Debrecen: Néprajz Egyetemi Hallgatóknak* 37. (Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék), 7–9.